

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 771-784.
Geliş Tarihi-Received: 04.11.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 07.12.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1386129

Kirpi-Kipri, Kirpik-Kiprik Kelimeleri Üzerine*

Kirpi-Kipri, Kirpik-Kiprik on the Words

Mehmet Fatih DİNÇASLAN**

Öz

Bu çalışmada, metatez içeren *kirpi-kipri*, *kirpik-kiprik* kelimelerinin tarihsel ölçüt çerçevesinde fonolojik, morfolojik ve semantik özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacına uygun verilerin oluşturulmasında tarama modeli ve doküman incelemesi tekniği ile alanla ilgili kaynak kitaplara başvurulmuş, art zamanlı çözümleme yöntemi kullanılarak çalışmanın her aşamasının sonunda tespit edilen hususlar tarafımızdan betimlenmiştir. Dört aşamadan oluşan çalışmanın ilk aşamasında, *kirpi-kipri*, *kirpik-kiprik* kelimeleri, tarihi ve çağdaş Türk yazı dillerine ait mevcut sözlüklerden bazıları incelenerek söz konusu kelimelerin leksik özelliklerine dair bulgulara ulaşılmış ve *kirpi-kiprik* kelimelerinin etimolojileriyle ilgili etimoloji sözlükleri taranmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında, Türkçe organ adlarından olan ve kelime sonu *-k* ünsüzü ile biten *kirpik-kiprik* ile "Türkçe hayvan adlarından olan *kirpi-kipri* kelimeleri arasında fonolojik, morfolojik ya da semantik bir bağ var mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın üçüncü aşamasında *kirpi-kipri*, *kirpik-kiprik* kelimelerinde görülen metatez olayı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son aşamasında, Klasik Türk ve Halk şiirlerinde sevgilinin aşığı temsil eden *kirpik-kiprik* mazmunu ile sırtı dikenlerle kaplı, dikenleri oka benzetilen, *kirpi-kipri* hayvanı arasındaki metafor olayına dikkat çekilerek tespit edilen bulgular yorumlanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise *kirpi-kipri*, *kirpik-kiprik* kelimeleri ile ilgili saptanan hususlar ve öneriler tarafımızdan betimlenerek ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: kirpi, kirpik, etimoloji, leksikoloji, metafor, metatez.

Abstract

In this study, it is aimed to determine the phonological, morphological and semantic features of the words *kirpi-kipri*, *kirpik-kiprik* containing metathesis within the framework of historical criteria. In the creation of data suitable for the purpose of the study, the scanning model and document review technique and the source books related to the field were used, and the issues identified at the end of each stage of the study were described by us using the diachronic analysis method. In the first stage of the study consisting of four stages, the words *kirpi-kipri*, *kirpik-kiprik*, some of the existing dictionaries belonging to historical and contemporary Turkic written languages were examined and findings on the lexical features of the words in question were reached and etymological dictionaries related to the etymology of *kirpi-kiprik* words were scanned. In the second stage of the study, the question "Is there a phonological, morphological or semantic connection between the words *kirpik-kiprik*, one of

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi II. Dil ve Kültür Çalışmaları Öğrenci Sempozyumu'nda sunulan aynı başlıklı sözlü bildirinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

** Öğ. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, e-posta: fatihdincaslan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4725-0739.

the Turkish organ names ending with the consonant -k, and kirpi - kipri, one of the Turkish animal names?" was sought to be answered. In the third stage of the study, the metathesis phenomenon seen in the words kirpi - kipri, kirpik - kiprik was emphasised. In the last stage of the study, the findings of the study were interpreted by drawing attention to the metaphor event between the mazm of kirpik - kiprik, which represents the arrows shot by the lover to the lover in Classical Turkish and Folk poems, and the kirpi - kipri animal, whose back is covered with thorns and whose thorns are likened to arrows. In the conclusion part of the study, the situations and suggestions regarding the words kirpi - kipri, kirpik - kiprik are explained and put forward by us.

Keywords: kirpi, kirpik, etymology, lexicology, metaphor, metathesis.

Giriş

Dil, sürekli gelişen ve değişen canlı bir varlıktır. Sürekli gelişmekte ve değişmekte olan dilin yapı taşlarından ve inceleme alanlarından biri de kelimeler ve kelimelerin dünyasıdır. Bir dilin içerisinde yer alan ölü ya da yaşayan kelimelerle ilişkili her bir unsurun kapsamlı bir şekilde ele alınıp incelenmesi ve söz konusu kelime ya da kelimelerin fonolojik, morfolojik, sentaktik ve semantik özelliklerinin ortaya çıkarılması dil çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamdan hareketle; bir kelimenin ne zaman, hangi dilde, hangi biçimde ve hangi anlamlarla oluştuğunu fonolojik, morfolojik ve semantik ölçütler çerçevesinde inceleyen bir bilim dalı olan Köken Bilgisi'nden yararlanılarak söz konusu çalışmanın verileri elde edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, aynı zamanda; bir dilin kelimelerinin kökenlerini ve bu kökenlerin, o dilin tarihi içindeki oluşumlarını, kullanımlarını, değişimlerini ve gelişimlerini inceleyen tarihsel sözlük biliminden de yararlanılmıştır.

Çalışmada, *kirpi* ve *kirpik* kelimeleri arasında fonolojik, morfolojik ya da semantik bir bağın olup olmadığı sorgulanmış; söz konusu kelimelerin tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki durumları leksik açıdan irdelenmiş; *kirpi ~ kipri*, *kirpik ~ kiprik* kelimelerinde görülen metatez olayı üzerinde durulmuş; *kirpi - kirpik* kelimeleri ekseninde gelişen anlam olayları, metafor hadiseleri özelinde ele alınıp incelenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyalleri kapsamaktadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187). Bu kapsamda bulgulara ulaşma ve tespitlerde bulunma adına alan yazın taraması yapılmış, alanla ilgili kaynak kitaplara başvurulmuş, elde edilen verilerin betimsel analizi yapılmıştır. "Betimsel analiz, nitel araştırmada elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunulmasıdır" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224). Ayrıca art zamanlı çözümleme yöntemi kullanılarak çalışmanın her aşamasının sonunda tespit edilen hususlar tarafımızdan betimlenmiştir. "Art zamanlı çözümleme, bir dil biriminin tarihsel süreç içinde geçirdiği ses, biçim, yapı, anlam ve işlev değişmelerini araştıran, ilişkilendiren ve açıklayan çözümleme yöntemidir" (Karaağaç, 2013, s. 154). Bu bağlam doğrultusunda öncelikle çalışmanın verileri alanla ilgili başat gramer kitaplarından tarama modeli ve doküman incelemesi tekniği ile "var olan durum var olduğu şekliyle" tespit edilmiş, art zamanlı çözümleme yöntemi kullanılarak çalışmanın her aşamasının sonunda tespit edilen hususlar tarafımızdan betimlenmiştir.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, *kirpi - kirpik* kelimeleri arasında fonolojik, morfolojik ya da semantik bir bağın olup olmadığının tespit edilerek söz konusu kelimelerin kökenlerinin sağlan

temeller üzerine oturtulması ve bilimsel verilerle desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dört problem durumu üzerinden çalışmanın kapsamı belirlenmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Dört aşamadan oluşan çalışmanın birinci aşamasından elde edilen bulgular, *kirpi* ~ *kipri*, *kirpik* ~ *kiprik* kelimelerinin, tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki leksik özellikleri ile ilgilidir.

Çalışmanın ikinci aşamasının bulguları, Türkçe organ adlarından olan ve kelime sonu -k ünsüzü ile biten *kirpik* ~ *kiprik* ile “Türkçe hayvan adlarından olan *kirpi* ~ *kipri* kelimeleri arasında fonolojik, morfolojik ya da semantik bir bağ var mıdır?” sorusuna karşılık verilen cevaplardan oluşmaktadır.

Çalışmanın üçüncü aşamasının bulguları da bahse konu kelimelerin metatez (göçüşme, fonetik aktarım, yer değişimi, nöbetleşme) hadisesi çerçevesinde değerlendirilmesiyle elde edilen verilerden müteşekkildir.

Çalışmanın son aşamasının bulguları ise Klasik Türk ve Halk şiirlerinde sevgilinin aşığı attığı okları temsil eden *kirpik* mazmunu ile sırtı dikenlerle kaplı, dikenleri oka benzetilen, *kirpi* hayvanı arasındaki metafor olayına dikkat çekilerek tarafımızdan saptanan bulgulardır:

1. Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ‘*kirpi*’ ve ‘*kirpik*’ Kelimeleri

Çalışmanın bu aşamasında, *kirpi* ~ *kipri*, *kirpik* ~ *kiprik* kelimeleri, tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerine ait mevcut sözlüklerden bazıları incelenerek söz konusu kelimelerin leksik özelliklerine dair bulgulara ulaşılarak tarafımızdan tablolandırılmıştır:

***Kirpi*:** Kirpigillerden, uzunluğu 25-30 santimetre olan, sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan (*Erinaceus europaeus*) (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1448).

Tarihî Türk Yazı Dilleri:

Eski Türkçe	kirpi (EUTS, 1968, s. 111; EDPT, 1972, s. 737)
Karahanlı Türkçesi	kirpi (DLT CI, 2006, s. 415-19; KTS, 2012a, s. 434)
Harezm Türkçesi	kirpi (İML, 1338/40, s. 177; HATS, 2012b, s. 329)
Kıpçak Türkçesi	kirpi, kirpi, <i>kirfik</i> (KıpTS, 2007, s. 149)
Çağatay Türkçesi	kirpi, <i>kerpi</i> , <i>kunfez</i> , <i>kırbık tiken</i> (ŞSL, 1882, s. 94-95; ÇTS, 2013, s. 638)
Eski Anadolu Türkçesi	kirpi, <i>kirpiü</i> (EATS, 2018, s. 447)
Osmanlı Türkçesi	kirpi (KT, 1989, s. 1155)

Çağdaş Türk Yazı Dilleri:

Türkiye Türkçesi	kirpi (TS, 2011, s. 1448)
Azerbaycan Türkçesi	kirpi (AzTTS, 1993, s. 535)
Gagavuz Türkçesi	kirpi (GTS, 1991, s. 152)
Türkmen Türkçesi	kirpi (TTS, 1995, s. 411)
Kazak Türkçesi	kirpi (KazTTS, 2019, 283)
Kumuk Türkçesi	kirpi (KmkTS, 2011, s. 178)

Karayim Türkçesi	kirpi (KrymTS, 2020, s. 225)
Nogay Türkçesi	kirpi (NRS, 1963, s. 166)
Karakalpak Türkçesi	kirpi, <i>kirpitikän</i> ~ <i>kirpitiken</i> (KKTS, 2020, s. 225)
Kırgız Türkçesi	kirpi, <i>kirpi çeçen</i> (KrgzS, 2011, s. 474)
Başkurt Türkçesi	kërpë (BşkTS, 2017, s. 277); <i>tirpi</i> (KTLS, 1991, s. 488)
Kırım Tatar Türkçesi	kirpi (KrmTTS, 2018, s. 199)
Kazan Tatar Türkçesi	kërpë (KTTS, 2015, s. 283); <i>tirpä, kïrpi</i> (KTLS, 1991, s. 488)
Karaçay - Malkar Türkçesi	kirpi (KMTS, 2020, s. 213)
Yeni Uygur Türkçesi	kirpe (YUTS, 1995, s. 200)
Özbek Türkçesi	kirpi, <i>tipratikän, kirpitikän</i> ~ <i>kirpitiken</i> (KTLS, 1991, s. 489)
Tuva Türkçesi	çaraa-çeçen (TuvaTS, 2003, s. 20)
Hakas Türkçesi	mirgecek (HTS, 2005, s. 297); yoj (HTS, 2005, s. 555)

Ayrıca “kirpi” kelimesi, Anadolu ağızlarından Giresun/Piraziz ağzında “*tirpi*” (Derleme Sözlüğü X, s. 3949), Çuvaşçada “*çëřëp*” (Paasonen, 1950, s. 19); чëřëп “*çëřëp*” (Bayram, 2007, s. 441), Yakutçada “*cuos*” (Vasiliev, 1995, s. 159), Moğolcada “*caraga < dirβa*” (Besli, 2010, s. 64) şeklinde adlandırılmaktadır. *kirpi* sözcüğüyle ilgili elde edilen tüm bu verilerden hareketle *kirpi* sözcüğünün tüm kaynaklarda aynı anlamda kullanıldığını, birkaç fonetik değişiklik dışında tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinin büyük bir kısmında (Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesi dışında) sözcüğün aynı biçim ve leksik anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Tuva Türkçesi ile Moğolcadaki benzerlik de dikkat çekicidir.

Kirpik: Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1448).

Tarihî Türk Yazı Dilleri:

Eski Türkçe	kirpik (EUTS, 1968, s. 111; EDPT, 1972, s. 737-738)
Karahanlı Türkçesi	kirpik (DLT CI, 2006, s. 478-15; KTS, 2012a, s. 434)
Harezm Türkçesi	kirpük (HATS, 2012b, s. 177)
Kıpçak Türkçesi	kerpik (KıpTS, 2007, s. 140); kirbik, kirbük, kirfik, kirpik (KıpTS, 2007, s. 149-150)
Çağatay Türkçesi	kerpik (ŞSL, 1882, s. 95); kirpig (ÇTS, 2013, s. 638)
Eski Anadolu Türkçesi	kirpi, <i>kirpi</i> (EATS, 2018, s. 447)
Osmanlı Türkçesi	kirpi (KT, 1989, s. 1155)

Çağdaş Türk Yazı Dilleri:

Türkiye Türkçesi	kirpik (TS, 2011, s. 1448)
Azerbaycan Türkçesi	kirpik (AzTTS , 1999, s. 535)
Gagavuz Türkçesi	kirpik (GTS, 1991, s. 152)
Türkmen Türkçesi	kirpik (TTS, 1995, s. 411)
Kazak Türkçesi	kirpik (KazTTS, 2019, s. 283)

Kumuk Türkçesi	kirpik (KmkTS, 2011, s. 178)
Karayim Türkçesi	kirpik (KrymTS, 2020, s. 225)
Nogay Türkçesi	kirpik (NRS, 1963, s. 166)
Karakalpak Türkçesi	kirpik (KKTS, 2020, s. 274)
Kırgız Türkçesi	kirpik (KrgzS, 2011, s. 474)
Başkurt Türkçesi	kërpëk (BşkTS, 2017, s. 277)
Kırım Tatar Türkçesi	kirpik (KrmTTS, 2018, s. 163)
Kazan Tatar Türkçesi	kërfëk (KTTS, 2015, s. 199)
Karaçay-Malkar Türkçesi	kirpik (KMTS, 2020, s. 213)
Yeni Uygur Türkçesi	kirpik (YUTS, 1995, s. 200)
Özbek Türkçesi	kirpik (ÖTS, 1994, s. 608; KTLS, 1991, s. 489)
Tuva Türkçesi	kirbik (TuvaTS, 2003, s. 69)
Hakas Türkçesi	kirbik (HTS, 2005, s. 247)
Şor Türkçesi	kirbik (ŞTS, 1995, s. 51)
Altay Türkçesi	kirbik (ATS, 1999, s. 112)

Ayrıca “kirpik” kelimesi, Çuvaşçada *xăpñăk* “*hwɾpɯk*” (Bayram, 2007, s. 404; Paasonen, 1950, s. 35), Yakutçada “*kılaman*” (Vasiliev, 1995, s. 159), Moğolcada “*sormuus(n)*” (Lessing, 2017, s. 874) şeklinde adlandırılmaktadır.

kirpik sözcüğüyle ilgili elde edilen tüm bu verilerden hareketle tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinin tamamında birkaç fonetik değişiklik dışında sözcüğün aynı biçim ve anlamda kullanıldığı görülmektedir.

2. ‘*kirpi*’ - ‘*kirpik*’ Kelimeleri Arasında Fonolojik, Morfolojik ya da Semantik Bir Bağ Var mıdır?

Çalışmanın bu aşamasında; bir kelimenin ne zaman, hangi dilde, hangi biçimde ve hangi anlamlarla oluştuğunu fonolojik, morfolojik ve semantik ölçütler çerçevesinde inceleyen bir bilim dalı olan Köken Bilgisi incelemelerinden yararlanılarak konu irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda söz konusu kelimelerin etimolojisiyle ilgili verilere ulaşmak adına etimoloji sözlüklerine ve bahse konu kelimelerle ilgili yapılmış çalışmalara başvurulmuş ve elde edilen veriler tarafımızdan yorumlanmıştır.

Türkçe hayvan adlarından *kirpi* ve organ adlarından *kirpik* kelimelerinin etimolojileriyle ilgili görüşler şu şekildedir:

Gerard Clauson, “*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*” adlı eserinde ‘*kirpi*’ kelimesinin, Hakanî Türkçesinde ‘*oklug kirpi*’ şeklinde de adlandırıldığı bilgisini vermekte ve Uygur Türkçesi dönemine ait metinlerde ‘*kirpi*’; Çağatay Türkçesi dönemine ait metinlerde *kirpi*, *kipritiken*; Harezmi-Kıpçak Türkçesi dönemine ait metinlerde de *kirpi* (-p- ile) şeklinde ifade edildiği bilgisini aktarmaktadır (1972, s. 737).

Gerard Clauson, ‘*kirpik*’ kelimesiyle de ilgili olarak kelimenin türetilmiş bir kelime olduğunu, küçültme isim formu (diminutive form of noun) olarak ‘*kirpi*’ şeklinin kullanıldığını belirtmekte ve birkaç fonetik değişiklik dışında kelimenin hep aynı biçim ve anlamda kullanıldığı bilgisini aktarmaktadır. Kelimenin Uygur Türkçesi, Hakanî Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerine ait metinlerde *kirpik*; Harezmi-Kıpçak Türkçesi

dönemine ait metinlerde de *kirfik*, *kerpik*, *kirpik* (-b-), *kirfik* şeklinde ifade edildiği bilgisini aktarmaktadır (1972, s. 737-738).

Andreas Tietze “*Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*” adlı eserinde ‘*kirpi*’ kelimesini **kirpi**, ‘*kirpik*’ kelimesini de **kirpük** madde başlığında Clauson’a (1972) atıfta bulunarak benzer şekilde açıklamaktadır (2016, s. 321).

Şemsettin Sami “*Kamûs-i Türkî*” adlı eserinde *kirpi* kelimesinin aslının قریبق “*kirpik*” olduğunu; کیر بیق (کیر بیق) ‘*kirpik*’ kelimesinin aslının da قریبق “*kirp-*”tan قریبق “*kirpik*” olduğu görüşünü dile getirmektedir (1989, s. 1155).

Hasan Eren, “*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*” adlı eserinde ‘*kirpi*’ kelimesi ile ilgili birtakım bilgilere yer vermiş; fakat ‘*kirpik*’ kelimesi ile ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Eserde ‘*kirpi*’ kelimesi ise şu şekilde incelenmiştir:

“Eski Türkçeden başlayarak kullanılır (*kirpi*).

Orta Türkçede *kirpi* olarak geçer. Oklu kirpiye de *okluğ kirpi* adı verilir.

Eski Kıpçakçada da *kirpi* biçimi kullanılır” (1999, s. 246).

Hasan Eren, ‘*kirpi*’ kelimesinin Eski Türkçeden bugüne, tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılageldiğini belirtmiş, kelimenin etimolojisiyle ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir (1999, s. 246).

Sevan Nişanyan, “*Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*” adlı eserinde ‘*kirpi*’ - ‘*kirpik*’ kelimelerini şu şekilde irdelemektedir:

Kirpi: Gövdesi dikenli küçük hayvan, kirpik.

Kirpik: Göz kapağındaki kullar, kirpi.

***Kirp-** fiilinin her iki anlamıyla (yün kırmak, göz kırmak) ilişkisi düşünülebilir (2003, s. 454).

Nişanyan, ‘*kirpi*’ - ‘*kirpik*’ kelimeleri arasında fonetik, morfolojik ve semantik bir ilişkinin olabileceğini, bu durumu da **kirp-* fiilinden hareketle açıklamaya çalışmaktadır:

Eski Türkçe **kirp-* +I(g) > *kirpi*; Çağatay Türkçesinde kırbık “külâhın kenarına işlenen kürk şerit”, kırbıktiken “*kirpi*” (2003, s. 454).

İsmet Zeki Eyuboğlu (2004), “*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*” adlı eserinde ‘*kirpi*’ ve ‘*kirpik*’ kelimeleri ile ilgili olarak herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Tuncer Gülensoy, “*Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü – Etimolojik Sözlük Denemesi*” adlı eserinde ‘*kirpi*’ ~ ‘*kirpik*’ kelimelerinin etimolojilerini şu şekilde açıklamaktadır:

$K (> t) \dot{I} (> \dot{I}) \underline{RP} [> PR] \dot{I} (> \dot{I}, \ddot{a})$

< **kirp-* ‘dikenlerini sık sık açıp kapamak’

[**kirp-* fiilinin ince ünlülü biçimi olmalıdır: *it ~ it; içdir ~ içdir vb.*] **kirp+i**;

DLT: *kirpilen-* ‘sertleşerek kirpi gibi büzülme’;

TT.: *KİRPI+(GİLLER); Anadolu ağızlarında kirpi* (DS. VIII, 2875)

$K (> h) \dot{I} (> e) \underline{RP} (> b, f, m, t) \dot{I} (> i) K$

$K (> \zeta) \dot{I} (> i, i) \underline{PR\dot{I}} (> i) K (> \zeta)$

< *kirp-i(ü)+k* ‘küçültme eki’

DLT: *kirpüklen-* 'gözde kötü kıl bitmek';

TT.: *KİRPİ+(Lİ/LİLER/Sİ) ;*

Anadolu ağızlarında (DS. VIII, 2875) *kiprük, kıypuk, kibrik, kirpiyh.* (Gülensoy, 2006, s. 527).

Cahit Başdaş, *kirpik* kelimesiyle ilgili olarak anlam ilgileri bulunan *gir- < kir*, *kiriş*, *kişig* (ET. Ok torbası), *kirpi* (derisi dikenli hayvan) kelimeleriyle birlikte, ortak **ki* kökünden *ki-r-(i)p-ik* biçiminde türetilmiş olabileceği görüşünü dile getirmektedir (2006, s. 51).

Ertan Besli (2010), *kirpi* kelimesinin Başkurt ve Çuvaş yazı dillerinde *tirpi* şeklinde olduğunu dolayısıyla da bazı Türk yazı dillerinde kelime başı *k - t* farklılığına dikkat çekmektedir. Bununla ilgili olarak *Oleg Alekseyeviç Mudrak* (1993) adlı Rus dil bilimcisinin "*İstoriçeskiye Sootvetstviya Çuvaşskih i Tyurskih Glasnuh:Opti Rekonstruksii i İnterpretatsi*" adlı eserinde *kirpi* kelimesinin Proto Türkçede *tirpi* şeklinde olduğunu kabul edilmesi gerektiğini ve bu şeklin Moğolcada *caraga* '*kirpi*' (*caraga < dirβa*) kelimesi ile bağdaştırmanın mümkün olabileceği yönündeki etimolojik değerlendirmesini aktarmaktadır (2010, s. 64). Aynı zamanda Aleksandr Mihayloviç Şçerbak (1961) adlı Rus dil bilimcinin *İstoriçeskoye Razvitiye Leksiki Tjurskih Yazıkov* adlı eserinde Özbek Türkçesinde *tıpratıkân* kelimesi ile ilgili olarak *tıpra-tıkân < tıppa tıkân* 'her tarafta iğne ve diken var' şeklinde söz konusu kelimenin halk etimolojisinin yapıldığı bilgisini de aktarmaktadır (2010, s. 155).

Çalışmanın konusu olan *kirpi*' ve '*kirpik*' kelimeleri ile ilgili elde edilen tüm bu veriler şu şekilde yorumlanabilir:

Morfo-fonolojik ve morfo-semantik açıdan değerlendirmelerde *kirpi* kelimesinin Moğolca *caraga < dirβa* şekliyle bağdaştırılması; bazı Türk yazı dillerinde **t/kirpi* biçimlerinin olması; kelimenin Proto Türkçede *tirpi* şeklinde olduğunu kabul edilmesi gerektiği yönünde bir düşüncenin olması, kelimenin **kirp-* fiilinin ince ünlülü biçiminden hareketle oluştuğu ve her iki anlamıyla (yün kırkmak, göz kırpmak) ilişkisinin olabileceği düşüncelerinin yanı sıra kelimenin aslının "*kirpik*" olduğunu ileri süren yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür.

Morfo-fonolojik ve morfo-semantik açıdan *kirpik* kelimesiyle ilgili olarak da kelimenin *gir-<kir*, *kiriş*, *kişig* (ET. Ok torbası), *kirpi* (derisi dikenli hayvan) kelimeleriyle birlikte, ortak **ki* kökünden *ki-r-(i)p-ik* biçiminde türetilmiş olabileceği görüşünün yanı sıra *< kirp-i(ü)+k* şeklinde ve aslının "*kirp-*"tan "*kirpik*" olduğu yönünde değişik görüşler de ileri sürülmektedir.

Türkçe hayvan adlarından olan *kirpi* ile Türkçe organ adlarından olan *kirpik* kelimelerinin etimolojileriyle ilgili olarak elde edilen tüm bu verilerden hareketle söz konusu kelimeler arasında fonolojik, morfolojik ve semantik bağdan söz edilebilir. Kelimelerin etimolojileriyle ilgili elde edilen veriler, genel manada bahse konu kelimelerin fonetik ve semantik açıdan tüm tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde aynı olduğu, morfolojik açıdan ise kelimelerin kökenleriyle ilgili farklı görüşlerin bulunduğu, dolayısıyla da kelimeler arasındaki fonolojik, morfolojik ve semantik bağların dışında farklı değerlendirmelerin de olabileceği/yapılabileceği kanaatindeyiz.

3. Metatez Olayı Bağlamında *kirpi* ~ *kipri*, *kirpik* ~ *kiprik* Kelimelerinin Değerlendirilmesi

Kelimelerin kökenlerinin belirlenmeye çalışıldığı etimoloji araştırmalarında, kelimelerin fonetik özelliklerinin de hesaba katılması, köken bilgisi çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Nitekim tarihi ölçüt çerçevesinde kelimelerin geçirdikleri evrimler,

kelimenin en eski kaynaklarda geçen biçimi/biçimleri, ait olduğu dilin farklı lehçe ve ağızlarındaki farklılaşmaları, diğer dillerde benzerlerinin olup olmadığı gibi hususlar fonetik unsurlardan hareketle ortaya çıkarılabilmektedir. Bu çalışmada da söyleyişi kolaylaştırma (enerji tasarrufu) adına dilin sözcük içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesiyle meydana gelen ses değişikliği hadisesinden hareketle *kirpi - kipri*, *kirpik - kiprik* kelimeleri, metatez (göçüşme, fonetik aktarım, yer değişimi, nöbetleşme) hadisesi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Nöbetleşme veya ögelerin sıralanışındaki değişiklik olarak da tanımlanan metatez, Türkçede, daha çok *ç, s, d, t, z, ş, v, f, n, y* gibi diş ve dudak, bilhassa da *r, l* akıcı ünsüzleri taşıyan sözlerde görülür (Karaağaç, 2013, s. 437). İncelemeye esas olan *kirpi - kipri*, *kirpik - kiprik* kelimelerinde görülen metatez olayı da Türk yazı dillerinde çok sık rastlanan *pr (br) - rp (rb)* komşu seslerin yer değiştirmesiyle gerçekleşen *yakın göçüşme (contiguous metathesis)* olayı ile bağdaştırılabilir.

Günay Karaağaç (2013) yakın göçüşme hadisesini 'sözde yan yana bulunan seslerin göçüşmesi olayıdır' şeklinde tanımlamakta ve *bayram > baryam*; *derya > deyra*; *köprü > körpü*; *kirpik > kiprik*; *toprak < toprak vb.* örneklerini sıralamaktadır (2013, s. 437).

Hasan Eren, *Türk Dillerinde Metathèse* başlıklı makalesinde *pr (br) - rp (rb)* başlığı altında ele aldığı metatez örneklerinden olan *kirpik* kelimesinin Türkiye Türkçesinde *kirpik*, Kırgız Türkçesinde *kirbik* şeklinde olduğunu ve Anadolu Türkleri arasında '*kirpik*' kelimesi yanında kelimenin '*kiprik*' şekline de tesadüf olduğunu belirtmektedir (1953, s. 166). Diğer metatez örneklerinde olduğu gibi *kirpi - kipri*, *kirpik - kiprik* kelimelerinde de görülen metatez hadisesi vasıtasıyla kökenine ulaşamayan bazı kelimelerin kökenine, aslı şekline, ulaşmamıza yardımcı olabilmektedir.

Hasan Eren, diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de dilin ses sistemiyle doğrudan ilişkili bir hadise olmadığı için metatezi belirlemenin ya da metatezli ve aslı şekilleri ayırmanın zorluğundan bahsetmektedir (1953, s. 166).

Günay Karaağaç da Türkçenin fonolojisinden akraba dillere hatta komsu dillere verilmiş muhtemel alıntılara kadar uzanan kelime ailelerini belirleyici çalışmalarla metatezi belirleme ya da metatezli ve aslı şekilleri ayırmada yaşanan güçlükleri aşmanın bir ölçüde mümkün olabileceğini ifade etmektedir (1991, s. 86). Bu bağlamda düşünüldüğünde asıl önemli olanın metatezin belirlenebilmesi hadisesidir. Metatezin belirlenmesi durumunda ise metatez içeren seslerin hangisinin birincil olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu durumda da söyleyişi kolaylaştırma (enerji tasarrufu) ilkesi devreye girmektedir. Yani açıklığı, söyleyişi daha yüksek olan sesin daha az olandan önce getirilmesi, kullanılması esaslı ön plana çıkmakta ve metatezli kelimelerdeki birincil unsur belirlenebilmektedir. Nitekim *kirpi - kipri*, *kirpik - kiprik* kelimelerinde görülen *pr - rp* komşu seslerin yer değiştirmesiyle gerçekleşen yakın göçüşme (*contiguous metathesis*) olayında *pr* ünsüz çiftinin *rp* ünsüz çiftinden daha sonra çıkmış olabileceğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinin büyük bir kısmında söz konusu kelimelerin aynı biçimde (*kirpi*) olduğunu ve kullanıldığını da söyleyebiliriz.

4. *kirpi - kirpik* Kelimeleri Bağlamında Gelişen Bir Anlam Olayı: "Metafor"

Çalışmanın bu aşamasında, *kirpi - kirpik* kelimeleri bağlamında gelişen anlam olaylarından biri, metafor hadisesi çerçevesinde değerlendirilmekte; Klasik Türk ve Halk şiirlerinde sevgilinin aşığa attığı okları temsil eden *kirpik* mazmunu ile sırtı dikenlerle kaplı, dikenleri oka benzetilen *kirpi* hayvanı arasındaki metafor olayına dikkat çekilmektedir.

Metafor olayı, alan yazında; mecaz/değişmece, iğretileme/eğretileme, istiare, deyim aktarması gibi söz sanatları başlığı altında da ele alınmaktadır. Metafor, “eskiden beri söz sanatı sayılan ve dünya dillerinde yaygın olan ve en çok insanoğlunun kendine en yakın bulduğu kendi organ adlarında, vücuduyla ilgili kavramlarda görülen” (Aksan, 2015, s. 183); “aralarında herhangi bir ilgi bulunan iki nesne, iki kavram arasında benzerlik ilişkisi kurarak birinin adını ötekine aktaran bir anlam olayıdır” (Adalı, 2004, s. 113).

Kirpi ↔ Kirpik ↔ Ok kelimeleri arasında gelişen anlam olayları ise şu şekilde açıklanabilir: Sırtı dikenlerle kaplı *kirpi* hayvanına özgü özellik (diken) ile bir organ adı olan kirpik (göz kapağının kenarındaki dikenimsi kıllar) arasında gözlemlenen benzerliklerden yola çıkılarak dikenler ya da dikenimsi kıllar oka benzetilmektedir.

“Kirpi → ok” ilişkisiyle ilgili olarak Ertan Besli, *kirpi* nitelenen öge olarak sıfat tamlamalarına *oklu (kirpi)* şeklinde girdiğini Karahanlı Türkçesinde *oklug kirpi*; Azerbaycan Türkçesinde *ohlü kirpi*; Türkmen Türkçesinde *oklı kirpi* Türkiye Türkçesinde *oklu kirpi* şeklinde kullanımların olduğu bilgisini aktarmaktadır (2010: s. 298).

“Kirpik → Ok” ilişkisiyle ilgili olarak da Klasik Türk ve Halk şiirlerinde sevgilinin kirpikleri oka, kaşları ise bu okları fırlatmaya hazır bir yaya, bakışları da aşığa atılan ve onu derinden yaralayan sevgiliye benzetilmektedir (Akün, 2013, s. 142; Nazik, 2018’den).

Sevgilinin okları olan kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilir ve aşığın üzerine atılır. Âşık ise bu oklardan kaçmak istemez üstelik bu oklara hedef olmayı ister.

Klasik Türk ve Halk şiirlerinde görülen metaforik anlam hadiseleri ise şu şekilde örneklendirilebilir:

Delüpdür cigerümi gamzen *okı*
Ara yürekde gör *peykânı* yok mu (Dehhânî)¹

Dehhânî, bu dizelerde sevgilinin kirpiklerini (*peykân*) oka benzetmektedir.

Sevdüm yüzünü kirpüğünü dahı yahşırâh
Sevsem gülün için n'ola hârı diler isem (Kadı Burhaneddin)²

Kadı Burhaneddin, kirpiği diken anlamındaki *hâr* kelimesi ve *ok* ifadesiyle ilişkilendirerek sevgilinin yüzünü güle, dolayısıyla kirpiklerini de dikene benzetmektedir.

Karadır kaşların, kara,
Kirpiklerin açtı yara.
Beni işimden avare,
Eden benden beter olsun. (Karacaoğlan)³

Karacaoğlan, ‘*kirpiklerin açtı yara*’ dizisinde sadece benzeyen unsuru (kirpikler) kullanarak istiare sanatına başvurmuştur.

Seher vakti garip garip bülbül öterken
Kirpiklerin oku yar yar cana batarken
Cümle âlem uykusunda yatarken
Kimseler görmeden (yar oy- yar oy- yar oy- yar oy- yar oy)
Gel gizli gizli, gel gizli gizli (Neşat Ertaş)⁴

¹ <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hoca-dehhani>

² Çorak, 2002:118.

³ Önder,1990:215.

⁴ https://www.turkuler.com/sozler/turku_gonul_dagi_yagmur_yagmur.html

Neşat ERTAŞ, “*kipriklerin oku yar yar cana batarken*” söyleminde metatezli bir kullanıma, *kipriklerin oku* ifadesiyle de metafora başvurmuştur.

Kirpiklerin ok ok eyle
 Vur sîneme öldür beni
 Bıktım dünyanın kahrından
 Vur sineme öldür beni (Âşık Beyhanî)⁵

Âşık Beyhanî de bu dördlüğünde metafora başvurmuştur. “*Kirpiklerin ok ok eyle / Vur sîneme öldür beni*” dizelerinde benzeyen (kirpik) ve kendisine benzetilen (ok) unsurları, sevgilinin sinesinde açacağı yara yönünden ilişkilendirilmekte; nitelikçe güçsüz olan (kirpik) nitelikçe güçlü bir varlık olan (ok) ile aynileştirilerek doğrudan benzetme işlemi gerçekleştirilmektedir.

Klasik Türk ve Halk şiirlerinde Kirpi ↔ Kirpik ↔ Ok kelimeleri arasında gelişen anlam (göz kapaklarına saf saf dizili olan okların aşığın sinesine atılması ve onu derinden yaralaması) olayı söze etkileyicilik kazandırma adına metaforlara başvurularak anlatılageldiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Kelimeler, milletlerin tarihini, yaşayışını ve folklorunu içinde barındıran dil birlikleridir. Dil birlikleri özelinde, milletlerin zihin sözlüklerinin bilimsel veriler ışığında ortaya çıkartılmasında dil bilimin sözlük bilim, anlam bilim, köken bilim gibi alt dallarından yararlanılmaktadır.

Bu çalışmada da öncelikle *kirpi* ve *kirpik* kelimelerinin tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki durumları leksik, fonolojik, morfolojik ve semantik açıardan incelenmiş ve elde edilen verilerden hareketle söz konusu kelimelerin leksik, fonetik ve semantik açıdan tüm tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde genel manada birkaç fonetik değişiklik dışında aynı olduğu, morfolojik açıdan ise kelimelerin kökenleriyle ilgili farklı görüşlerin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra incelemeye esas olan *kirpi* ~ *kipri*, *kirpik* ~ *kiprik* kelimelerinde görülen metatez olayı da Türk yazı dillerinde çok sık rastlanan *pr* (*br*) ~ *rp* (*rb*) komşu seslerin yer değiştirmesiyle gerçekleşen yakın göçüşme (*contiguous metathesis*) olayı ile bağdaştırılarak açıklanmaya çalışılmış ve söyleyişi kolaylaştırma (enerji tasarrufu) ilkesinden hareketle de (*pr*) ünsüz çiftinin (*rp*) ünsüz çiftinden daha sonra çıkmış olabileceği sonucuna varılmıştır. Son olarak da söz konusu kelimelerin anlam dünyalarına ve anlamsal işlevlerine yönelik kullanımlar, metafor olayı özelinde değerlendirilmiş ve söze etkileyicilik kazandırma adına bu kelimeler özelinde çokça metaforlara başvurulduğu tarafımızdan saptanmıştır.

Ayrıca Türkçe organ adlarından olan ve kelime sonu -k ünsüzü ile biten *kirpik* ~ *kiprik* ile “Türkçe hayvan adlarından olan *kirpi* ~ *kipri* kelimeleri arasındaki leksik, fonolojik, morfolojik ve semantik bağlardan hareketle söz konusu kelimelerin etimolojisinin şu şekillerde de yapılabileceği düşüncesindeyiz:

kirp-* (fiil kökü) + *ık* (fiilden isim yapan ek). **kirpık kelimesi ünlü incelmeleri yoluyla “**kirpik**” biçimini almış olabilir. Eski Türkçede ***kirp-** +**I(g)** “şeklinde olan kelime zamanla, kelime sonu (**g**) sesinin düşmesiyle ***kirp-** (fiil kökü) +**ı** (fiilden isim yapan ek) ve ünlü incelmeleri yoluyla **kirpi** şeklini ya da ***kirp+I(g)** kelime sonu (**g**) sesinin zaman içerisinde ötümsüzleşerek (**k**) sesine dönüşmesiyle **kirpık** ya da **kirbık** (ok torbası, kelime içi p-b değişmesi) şeklini alması ve ünlü incelmeleri olayıyla da **kirpik** şeklinin ortaya çıkmış olabileceği varsayılabilir.

⁵ <https://www.turkuyurdu.com/kirpiklerini-ok-eyle-9158.html>

kirp-* (fiil kökü, 'dikenlerini sık sık açıp kapamak'+i (fiilden isim yapan ek) "kirpi**" dikenlerini sık sık açıp kapayan derisi dikenli hayvan + **k** (isimden isim yapan ek; çokluk, küçültme, ve yer anlamı katar.) "**kirpik**" kelimesi, **+k** ekinin anlamsal işlevlerinden hareketle derisinde diken bulundurması bakımından 'yer' kavramıyla; derisinde bulundurduğu dikenlerin çokluğu bakımından 'çokluk' kavramıyla ve göz kapağının kenarındaki kılların, derisi dikenle kaplı hayvanın dikenlerine göre küçük olması yönüyle de 'küçültme' kavramlarıyla ilişkilendirilip göz kapağının kenarındaki kılların, derisi dikenle kaplı **kirpi** hayvanın dikenlerine benzetilerek yakıştırma yoluyla "**kirpik**" kelimesi ortaya çıkmış olabileceği gibi Eski Türkçede ***kirp-** +**I(g)** şeklinde olan kelime zamanla, kelime sonu (**g**) sesinin düşmesiyle ***kirp-** (fiil kökü) +**ı** (fiilden isim yapan ek) ve ünlü incilmesi yoluyla **kirpi** şeklini de almış olabilir.

Eser Kısaltmaları

ATS : Altayca Türkçe Sözlük

AzTTS : Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük

BşkTS : Başkurt Türkçesi Sözlüğü

ÇTS : Çağatay Türkçesi Sözlüğü

ÇTTS : Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük

DLT : Dîvânu Lugâ'tit-Türk

EATS : Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü

EUTS : Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

EDPT : An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

GTS : Gagauz Türkçesinin Sözlüğü

HATS : Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü

HTS : Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük

İML : İbn Muhennâ Lûgati

KazTTS : Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü

KıpTS : Kıpçak Türkçesi Sözlüğü

KKTS : Karakalpak Türkçesi Sözlüğü

KmkTS : Kumuk Türkçesi Sözlüğü

KMTS : Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü

KrgzS : Kırgız Sözlüğü

KrmTTS : Kırım Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Rusça Sözlük

KrymTS : Kırım Karaycası Türkçe Sözlük

KT : Kâmûs-ı Türkî

KTLS : Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü

KTS : Karahanlı Türkçesi Sözlüğü

KTTS : Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü

NRS : Nogaysko-Russkiy Slovar

ÖTS : Sözlük:Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi

ŞSL : Şeyh Süleyman Efendi Lügati (Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî)

ŞTS : Şor Sözlüğü

TS: Türkçe Sözlük

TTS : Türkmence-Türkçe Sözlük

TuvaTS : Tuva Türkçesi Sözlüğü

YUTS : Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü

Kaynakça

Adalı, O. (2004). *Anlamak ve Anlatmak*. İstanbul: Pan Yayınları,

Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*. İstanbul: Beşir Kitabevi. (**AzTTS**)

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.

Akün, Ö.F. (2013). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Aqtay, G. ve Jankowski, H. (2020). *Kırım Karaycası Türkçe Sözlük* (çev. Tülay Çulha). Elâzığ: Asos Yayınları. (**KrymTS**)

Arikoğlu, E. (2005). *Örneklî Hakaşça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları. (**HTS**)

Arikoğlu, E. ve Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. (**TuvaTS**)

Atalay, B. (2006). *Dîvânü Lugât'it-Türk I-IV*. Ankara: TDK Yayınları. (**DLT**)

Baskakov, N. A (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar*. Moskva. (**NRS**)

Baskakov, N. A. vd. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü* (çev. Abdülmecit Doğru ve İsmail Kaynak). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. (**GTS**)

Baskakov, N. A. ve Toşçakakova T. M. (1999). *Altayca Türkçe Sözlük* (çev. Emine Gürsoy Naskali ve Muvaffak Duranlı). Ankara: TDK Yayınları. (**ATS**)

Başdaş, C. (2006). Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk. *İlmî Araştırmalar*, Sayı: 21, s. 45-57.

Bayniyazov, A. vd. (2019). *Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. (**KazTTS**)

Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*. Konya: Tablet Yayınları.

Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*. Konya: Tablet Yayınları. (**ÇTTS**)

Besli, E. (2010). *Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. (**EUTS**)

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Pres.

Clauson, G.(1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Pres. (**EDPT**)

- Çorak, R. (2002). *Klasik Edebiyat'ta Sevgilide Göz, Kirpik ve Kaş Üzerine Benzetmeler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniveristesi.
- Ercilasun, A. B. vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. **(KTLS)**
- Eren, H. (1953). Türk Dillerinde Metathèse. *TDAY-Belleten*, S. 1, s. 161-180.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Eyuboğlu, İ.Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul:Sosyal Yayınları.
- Gülensoy, T. (2006). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin [Tarihî-Yaşayan Türk Dilleri], Anadolu Ağzları ve Altay Dilleri ile Karşılaştırmalı Köken Bilgisi Sözlüğü, I. (A-K)- II (L-Z) Etimolojik Sözlük Denemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları. **(EATS)**
- Karaağaç, G. (1991). Eski Metatez Örnekleri, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, IV, s. 85-102.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kilisli Rifat (1338/40). (*Kitâb Hilyetü'l İnsân ve Halbetü'l Lisân*) *yâhûd (İbn Mühennâ Lûgati) Farisi, Türkçe, Moğolca*. İstanbul: Matba'a-yı Âmire. **(İML)**
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Lessing, F. D. (2017). Moğolca-Türkçe (çev. Günay Karaağaç). Ankara: TDK Yayınları.
- Muzafarov, R. ve Muzafarov, N. (2018). *Kırım - Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Rusça Sözlük* (çev. Nariman Seyityahya). Ankara: TDK Yayınları. **(KrmTTS)**
- Nazik, S. (2018). Klasik Şiirde Türk Güzeli. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 45, s. 137-158.
- Necip Necipoviç, E. (1995). Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü (çev. İktil Kurban), Ankara: TDK Yayınları. **(YUTS)**
- Nişanyan, S. (2003). *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Önder, M. (1990). Karacaoğlan'ın Güzeli. I. *Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, 21-23 Kasım 1990, Adana, s. 211-216.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(KTTS)**
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(BşkTS)**
- Paasonen, H. (1950). *Çuvaş Sözlüğü*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(KmkTS)**
- Şemsettin Sami (1989). *Kamûs-i Türkî*. İstanbul:Enderun Yayınları.
- Şemsettin Sami (1989). *Kamûs-i Türkî*. İstanbul:Enderun Yayınları. **(KT)**
- Şeyh Süleyman Efendi-i Özbekî el-Buhârî (1882). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. İstanbul: Mihrân Matbaası. **(SSL)**
- Tannağışeva, N. vd. (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları. **(ŞTS)**
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay - Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(KMST)**
- Tekin, T. vd. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Simurg Yayınları. **(TTS)**

- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (IV. Cilt)*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(KıpTS)**
- Türk Dil Kurumu (1993). *Derleme Sözlüğü, X.Cilt. 2. Baskı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük. 11. Baskı*. Ankara: TDK Yayınları. **(TS)**
- Uygur, C.V. (2020). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(KKTS)**
- Ünlü, S. (2012a). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi. **(KTS)**
- Ünlü, S. (2012b). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi. **(HATS)**
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi. **(ÇTS)**
- Vasiliev (Cargıstay), Y. (1995). *Türkçe- Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yudahin, K.K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (çev. Abdullah Taymas). Ankara: TDK Yayınları. **(KrgzS)**
- Yusuf, B. ve Tulum, M. M. (1994). *Sözlük: Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi Türkiye Türkçesi Özbekistan Türkçesi*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. **(ÖTS)**

İnternet Kaynakları

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hoca-dehhani> Erişim Tarihi:21.10.2023]

https://www.turkuler.com/sozler/turku_gonul_dagi_yagmur_yagmur.html

[Erişim Tarihi:19.10.2023]

<https://www.turkuyurdu.com/kirpiklerini-ok-eyle-9158.html>

[Erişim Tarihi:22.10.2023]